

שיעורי הגר"א עוזר שליט"א

בענין:

דברי אגדה
בעניני פסח

נמסר בחוה"מ פסח ה'תש"ע

נכתב בידי הרב ישראל בלומנטל שליט"א (נכתב בקיצור ולא מוגה)

בשבת פרשת תזריע-מצורע יתקיים השיעור אי"ה בשעה 5:00 אחה"צ ויהיה בענין עד אחד נאמן באיסורים "וספרה לה לעצמה..." [מנחה ב- 4:35 ואחרי השיעור]. המארגנים

לקבלת השיעורים באימייל יש לכתוב בקשה לכתובת:

timnal@zahav.co.il

דברי אגדה בעניני פסח

הגמרא (תענית י.) אומרת שכל הארצות שותות מתמצית גשמים של ארץ ישראל, ומקבלות גשמייהם ע"י שליח, וכן האומות שותות מתמצית גשמים של עם ישראל. הרשב"א (בתענית שם) מבאר ע"פ הנ"ל, שה' נותן ישירות לבני ישראל את הגשם, והשאר נותן לשרים כדי לחלק לאומות.

במצות העומר אנו מראים שה' אדון הארץ, ולכן בזכותה אנו יורשים את הארץ.

החג נקרא 'פסח', ע"ש הפסחה (פסחים קטז); יש מפרשים לשון 'דילוג' וי"מ לשון 'חמלה', עיין תפארת ישראל, בועז, פסחים פרק י משנה ה אות א) שפסח ה' על בכורי ישראל במצרים.

וקשה, דזהו ענין צדדי, ואילו העיקר היה שבכורי מצרים מתו. והמהר"ל (בהגש"פ בגבורות ה' פרק סה) מקשה, מה החידוש במכת בכורות, הרי בכל המכות לא נפגעו בני ישראל?

ומתריץ, שמ"ש 'אני ולא מלאך אני ולא שרף אני ולא השליח' נאמר במכת בכורות, אבל ט' מכות ראשונות היו ע"י שליח (וכן מבואר בנמוקי הרי"ד על התורה, לבעל התוס' רי"ד), ואין חידוש שכלל ישראל לא נפגעו, כי לכל אומה יש שר ממונה וניתנה לו רשות להתגבר על המשחית שבמצרים, והיה מקום לטעות שגם לישראל יש שר ממונה וניתנה לו רשות להתגבר על המשחית. אבל במכת בכורות נאמר 'אני ולא מלאך וכו'', והיתה המכה צריכה לכלול את כולם, ואין מקום לומר שתינצל אומה אחת ולא אומה אחרת, דכולם תחת שלטון ה', וכשכלל ישראל לא לקו, הוברר לעין כל ש'חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו'.

ואכן מיד בתחילת שליחות משה ואהרן לפרעה נאמר 'הנה אנכי הרג את בנך בכורך' (שמות ד, כג).

המהר"ל מאריך (שם ובפרק ל, ובנצח ישראל פרק י, וכן מפורסם בשם הגר"א) שתחילת יצירת כלל ישראל היתה מתוך גלות, עבדות ושפלות. אצל האומות, אומה השולטת על חברתה, אינו כסדר הטבע, כי 'אין מלכות נוגעת בחברתה' (יומא לה:), וכל שר עם האומה שלו, רק שבדרך מקרה ה' נותן לפעמים רשות לשר אחד לשלוט על שר אחר. אך כלל ישראל שונה. רוב ימיהם בגלות ושפלות, דוויים וסחופים ובעלי יסורים, כי גלותם מעיקר תכונתם וטבעם, דכיון שלא נתונים תחת ממשלת שר, מעלתם ודרגתם תלויה רק בקרבתם לה', וכשאינם קרובים לה', הם יורדים למטה מהעפר (כעין זה במגילה טז). ובפסיקתא זוטרת לך לך טו), למטה מקיום דרך הטבע, וכשעולים, עולים למעלה מהכוכבים, שהם ע' שרים העליונים, כפי שמכונים בפי חז"ל. לכן תחילת יצירתם מתוך עבדות, כי בלי 'כי חלק ה' עמו', מצבם הטבעי, שיעבוד ועבדות. יציאת מצרים באה לגלות ש'חלק ה' עמו', ולכן באה ע"י מכת בכורות שהיתה ישירות ע"י ה', וכאן הוברר שאיננו תחת ממשלת שרים העליונים.

וזוהו ענין קרבן הפסח, עיקר ההדגשה, שבכורי ישראל לא הוכו, ובזה התברר שאנו בנו בכורו 'כי חלק ה' עמו' ולא תחת ממשלת שרים העליונים. לכן נקבע שם החג לדורות, על ענין זה.

במסכת מגילה (טז.) מבואר, שמפלת המן היתה בט"ז בניסן, ובמדרש (ילקוט שמעוני אסתר, רמז תתרנ"ח) מבואר שראה את התינוקות

המדרש בפרשת אמור (ויקרא רבה פרשה כח) אומר, לעולם אל תהי מצות העומר קלה בעיניך, שבזכותה ירש אברהם את הארץ, שנאמר: 'ואתה את בריתי תשמר' (בראשית יז, ט).

בפשטות, הפסוק עוסק בברית מילה. חז"ל הוסיפו כאן שמצות העומר נקראת ברית, והמפרשים דנו מה המקור לכך. יש שביארו שבשניהם נאמר 'חוקה', ויש שכתבו שבשניהם נאמרה 'שמירה'.

ואכן מצאנו שכשנכנסו ישראל לא"י, קיימו מצות העומר ומצות מילה (קדושין לז:–לח.), שנאמר 'ויאכלו מעבור הארץ מחרת הפסח מצות וקלוי בעצם היום הזה' (יהושע ה, יא) שהקריבו עומר ואכלו מצה מן החדש.

יש להתבונן מה הקשר בין מצוות אלו.

בריש יהושע (ה, י) מבואר שגם הקריבו קרבן פסח. זמן הבאת העומר הוא 'ממחרת השבת' (ויקרא כג, י–יא), וישנו חוט משולש המקשר בין כל הנ"ל.

הטור (בהלכות ראש חודש סימן תיח), מביא בשם אביו, שפסח כנגד אברהם שאמר 'לושי ועשי עוגות' (בראשית יח, ו), שבועות כנגד יצחק, שבמתן תורה ה' תקע בשופר של אילו של יצחק (ילקוט שמעוני, בראשית סימן קא), וסוכות כנגד יעקב שנאמר בו 'ולמקנהו עשה סכות' (בראשית לג, יז).

המהר"ל (ב'אור חדש') מבאר, שמצות העומר מראה שה' אדון הארץ, וכשאדם בא לקצור, נותן לה' את הראשית, ובספר יהושע ה' נקרא 'אדון כל הארץ' (יהושע ג, יא), ובו מבואר כיבוש הארץ, לכן מצות העומר היא הזכות לירושת הארץ. בברכות (ז:) מבואר שאברהם היה הראשון שקרא לה' 'אדון' (בראשית טו, ח), ולכן הוא הזוכה לירש את הארץ לבניו, בזכות מצות העומר שמורה על אותו הענין.

וביתר ביאור, ה' נקרא 'אדון כל הארץ', למרות שהוא אדון כל העולם כולו, וכ' הרמב"ן (בפרשת אחרי, ויקרא יח כה, ובקצרה גם בפרשיות ואתחנן והאזינו), בשם פרקי ר' אליעזר (מובא ברש"י בהאזינו), על הפסוק 'בהנחל עליון גוים בהפרידו בני אדם יצב גבולות עמים וכו' כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו' (דברים לב, ח–ט), שבדור הפלגה (בהפרידו בני אדם) הטיל ה' גורלות, וע' אומות נפלו בחלקם של ע' שרים העליונים, אמנם אין לשרים שום שליטה, אלא הם רק צינור דרכו עובר השפע לאומות. וכן הטיל גורלות על הארצות, ונפלו ע' הארצות לע' שרים העליונים וכו"ל. אבל עם ישראל וארץ ישראל הם 'חבל נחלתו' של ה' יתברך, ולכן נקרא 'אדון כל הארץ'. הרמב"ן מבאר שענין ע' שרים העליונים, זו מערכת הטבע שה' קבע בה סדרים קבועים, כל כוחות הטבע הם שליחיו ואין בהם כח עצמי כלל, וכמ"ש 'ואתה מחיה את כלם' (נחמיה ט, ו), ועליהם מופקדים מלאכים רוחניים, ויש ע' שרים עליונים עליהם, וה' מוריד את השפע לאומות, דרכם. שורש הטעות של דור אנוש היתה שחשבו שיש לשר כח עצמי ולכן עבדו לו, וכמבואר ברמב"ם (ריש הלכות עבודת כוכבים).

על עם ישראל אין שר ממונה, אלא מקבלים את השפע ישירות מיד ה', ולכן 'אין מזל לישראל' (שבת קנו.), אלא לפי דרכם עושה להם ה' ניסים גם למעלה מן הטבע.

נמצא שענין 'אדון כל הארץ' מורה על ההבדל בין ארצנו לשאר הארצות.

ל'א' נתנה תורה אלא לאוכלי המן' (תנחומא בשלח כ. ילקוט שמעוני שמות רמז רכו ורמז רנח). יש כאן שייכות של מן לקבלת התורה, ותחילת הספירה לקראת קבלתה עם הבאת העומר ביום ט"ז בניסן שבו הותרה אכילת התבואה החדשה בארץ ישראל, שהיא כמו מן וכן"ל בשפת אמת.

יש לעיין, למה לא מספיקה זכות המילה לבד כדי לירש את הארץ? ולמה לא מספיקה מצות העומר לבד כדי לירש את הארץ? ועוד, איזו ברית יש בעומר? ולמה צריך ב' בריתות?

בגמרא (ר"ה טז). מבואר, שבפסח העולם נידון על התבואה, אמר הקב"ה, הביאו לפני עומר כדי שתתברך תבואה שבשדות.

הגר"א (שיר השירים א, ז) אומר, שארץ ישראל נותנת לנו ב' דברים, מזון ודירה. המזון, עיקרו מן המקדש, ובמבואר בזוהר, 'דמיניה מיתון עלמא'. הדירה, בכל ארץ ישראל. בברכות (ג). מצינו שהקב"ה בוכה ואומר 'אוי לבנים שבעוונותיהם החרבתי את ביתי ושרפתי את היכלי והגליתים לבין אומות העולם', ועוד איתא שם, 'בשעה שישאל נכנסים לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ועונין יהא שמייה הגדול מבורך, הקב"ה מנענע ראשו ואומר וכו', מה לו לאב שהגלה את בניו ואוי להם לבנים שגלו מעל שולחן אביהם'. 'שהגלית את בניי', זה כנגד הדירה. 'שגלו מעל שולחן אביהם', זה כנגד המזון. המזון ניתן לנו בזכות התורה וכמ"ש 'לכו לחמו בלחמי' (משלי ט ה, ועי' ברכות נו. וחגיגה יד.). והדירה בזכות המצוות וכמ"ש 'זיתן להם ארצות גוים ועמל לאמים יירשו בעבור ישמרו חוקיו ותורותיו יצורו' (תהלים קה, מד-מה).

העומר בא כדי שתתברך תבואה שבשדות, זהו ה'מזון'.

בספר יצירה מבואר שה' כרת עם ישראל ברית המעור (ברית מילה) בין י' אצבעות הרגלים, וברית הלשון בין י' אצבעות הידים. הגר"א מפרש שברית הלשון זו ברית התורה, והיא התורה שבעל פה, וברית המילה זו ברית המצוות, לכן ברית בגימטריא תרי"ב, שהיא הכנת הגוף לקיים שאר תרי"ב המצוות.

העומר, זו ברית התורה, להמשיך בחינת מן כדי להפוך תבואת ארץ ישראל למן, וכאמור, תורה ניתנה לאוכלי המן. ברית מילה זו ברית המצוות.

כדי לזכות לארץ ישראל, צריך שיהיה לנו בה מזון ודירה. למזן זכינו בזכות העומר, שזו ברית התורה. לדירה זכינו בזכות ברית המילה. לכן נצרכו שתי בריתות אלו.

ידועים דברי האריז"ל שפסח הוא מלשון 'פה - סח', שנתעצם כח הדיבור אצל כלל ישראל.

אין לומר שהיתה יצי"מ וממילא באה מצות הסיפור עליה, אלא הניסים באו 'למען תספר באזני בנך וכן בנך' (שמות י, ב). מהו הענין בזה?

השפת אמת מביא בשם חידושי הרי"ם, שבי' המכות, הפכו י' מאמרות שבהם נברא העולם, לי' דברות. יסודו בזוהר ובמהר"ל.

וכוונתו, העולם נברא בי' מאמרות. התורה ניתנה בי' דיברות. מה בין דיבור לאמירה? אמירה ישנה גם בחשאי וכמ"ש באברהם 'ויאמר בלבו' (בראשית יז, יז), וכן 'אמר בלבו' (תהלים י, ו ותהלים י, יא), ועוד, אבל דיבור הוא רק בקול רם.

כשמרדכי למד איתם את ענין העומר. אמר המן, מנחת העומר שלכם דחתה עשרת אלפים ככרי כסף שלי. מה הקשר?

ב' האריז"ל, 'עמר' בגימטריא 'קרי' (031), לשון מקרה, כדברי רש"י (שמואל א' טו, ג) שמלחמות עמלק תמיד היו ע"י כשפים, שרצו לתפוס את האחיזה החיצונית של מערכת הטבע, כאילו הכל מקרה ואין אדון שמכוון הכל (וכמ"ש הרשב"א בחידושי אגדות לחולין, שכשפים, שרשם בכח הטבע), והעומר הוא התיקון לזה, שמדגישים שה' אדון הארץ והכל ממנו. לכן דווקא בט"ז בניסן המן נפל. ולכן ירושת א"י שהיא חלק ה', ניתנה לבנ"י שהם חלק ה', מכח אותה זכות של קרבן העומר.

הרמב"ם (בריש הלכות עבודת כוכבים) מבאר, שאברהם אבינו עקר את מחשבת דור אנוש שטעו לייחס כח עצמי לשרים העליונים. לפני שמל, נצטוו 'התהלך לפני והיה תמים' (בראשית יז, א). רש"י (על הפסוק 'תמים תהיה עם ה'א', דברים יח, יג) מפרש, שלא תדרוש כוכבים ומזלות. אמיתותם רק ע"פ סדר הטבע. אבל אנו נקראים 'עם אלו' אברהם' (תהלים מז, י), שנצטוו 'היה תמים' עם המילה. הגר"א מאריך שאין קיום לישראל בסדר הטבע, כדחזונו בעיקר יצירתנו לעם. מצינו (מובא ברש"י, בראשית טו, ה. ועי' בראשית רבה פרשה מד) שה' הגביה את אברהם מעל לכוכבים כשבשרו שיזכה לבנים, כי קיומנו לא כסדר הטבע, אלא הרבה מעל זה - ישירות מיד ה'.

עצם מציאותם של כלל ישראל היא 'אתם עדי נאם ה' (ישעיהו מג, י), שאין לנו קיום, כי אם ישירות מיד ה'.

ובזה מובן הקשר של העומר, המילה וירושת הארץ.

ונראה שיש בזה עומק יתר.

בט"ז בניסן התחלנו את ספירת העומר. החינוך () מבאר, שזו הכנה לקראת מתן תורה, וסופרים את הימים ומייחלים למתן תורה כעבד ישאף צל, וכדברי הרמב"ם (במורה נבוכים), במתן תורה נתקיימה הבטחת 'ולקחתי אתכם לי לעם' (שמות), וענין הספירה מבואר בזוהר, שהוא כספירת הזבה להיטהר מטומאתה, כך ישראל מתקדשים ונטהרים לקראת מתן תורה.

תוס' () נוקטים שבזמן הזה, מצות ספירת העומר רק מדרבנן, כי מדין תורה הספירה תלויה במצות קרבן העומר. הרמב"ם נוקט שגם בזמן הזה מצות הספירה מדאורייתא, ולמרות שאין היום קרבן העומר, יסבור שענין הספירה הוא אחד עם קרבן העומר, כי תחילתה הוא 'מיום הביאכם' (), וזה נשאר גם כשאין הקרבה בפועל. בזמן הזה, יום הנף מתיר את החדש, ויש בעצמותו של יום אותו כח שיש בקרבן העומר. ויש להבין את הקשר בין הדברים.

במדרש על פרשת אמור מובא, שאמר הקב"ה לישראל, לא כמו שנהגתי בכם אני מבקש ממכם, שבמדבר נתתי מן לכל אחד ואחד, וכשתכנסו לארץ ישראל, אני מבקש מכולכם יחד לתת לי רק עומר אחד. רואים במדרש זה שיש קשר בין המן לעומר.

השפת אמת כתב, שע"י קרבן העומר, כל תבואת ארץ ישראל הופכת למן.

ובני ישראל אכלו את המן ארבעים שנה עד בואם אל ארץ נושבת את המן אכלו עד בואם אל קצה ארץ כנען' (שמות טז, לה), למרות שמשמת משה הפסיק לדדת מן, נשתייר מן בכליהם ל' יום עד שנכנסו לארץ ישראל (קדושין לח.). כשנכנסו לארץ הקריבו עומר, והתחילו לאכול מתבואת הארץ. נמצא שהעומר הוא המעבר מאכילת מן היורד מן השמים לאכילת תבואת הארץ.

המצוות של ליל ט"ו בניסן, הן מצוות של אכילה, ומצוה של דיבור. נמצא שלילה זה מתייחד בכך שכל ענייניו בפה.

איך התקיים ביציאת מצרים הפלא שהדיבור יצא לחירות?

הנמרא (חגיגה יב.) אומרת שאדם הראשון היה צופה מסוף העולם ועד סופו. מה המעלה בזה?

מבאר ר' איצ'לה וואלוז'נר (בהגה"ה בתחילת נפש החיים), שהשיג דיבור ה' שבכל בריאה, וראה בחוש את ה'אתה מחיה את כולם'.

על לעתיד לבא נאמר 'וראו כל בשר יחדיו כי פי ה' דבר' (ישעיהו מ, ה), מבאר הגר"ח מוואלוז'ין, שיראו בכל מציאות גשמית, את מוצא פי ה' שמחיה את הכל.

ידועים דברי הרמב"ן ונפש החיים (שער א), שלפני החטא כל רצון אדה"ר היה רק לטוב, ואילו הרע היה חוצי לו, כמסית ומדיח מבחוץ. בחטא עץ הדעת, הרע נתערב בתוכו, וזו זוהמת הנחש. לפני החטא היו לו 'כתנות אור', החומר הגשמי היה כולו טוב. כשחטא, הם הפכו ל'כתנות עור', חומר גשמי המפריע וחוצץ.

האדם מצד עצמו אינו חפץ ברע, אלא יצרו מושכו להרע.

ר' צדוק הכהן מלובלין (בספרו תקנת השבין) מביא שאצל ישראל החטא אינו בעצמותם, מה שאין כן באוה"ע, כי נשמות ישראל הם מאדה"ר קודם החטא, ואילו נשמות אוה"ע הם מאדה"ר אחר החטא. לכן אצל כלל ישראל החטא הוא חיצוני ואינו ממהותם העצמית, ותמיד יכולים לומר 'נשמה שנתת בי טהורה היא'.

נשמת ישראל חד' (כתבי האריז"ל, וכעין זה בזהר שמות דף טז ע"ב), כי שורשם מנשמת אדה"ר קודם החטא.

ר' אלכסנדר בטר דמצלי אמר הכי, רבון העולמים, גלוי וידוע לפניך שרצוננו לעשות רצונך, ומי מעכב, שאור שבעיסה ושיעבוד מלכויות' (ברכות יז.).

כשיש זיכרון גמור, אין הלבוש הגשמי (= הגוף) חוצץ מדיבור ה' מלהאיר בגוף. לאחר החטא הגוף חוצץ, ואין אדם משיג בגופו הגשמי את דיבור ה' הפנימי.

בנמרא (שבת קמו.) מבואר, 'א"ר אבא בר כהנא, עד שלושה דורות לא פסקה זוהמא מאבותינו, אברהם הוליד את ישמעאל, יצחק הוליד את עשיו, יעקב הוליד י"ב שבטים שלא היה בהן שום דופי'.

כשעמדו ישראל על הר סיני פסקה זוהמתן' (שבת קמו.), במתן תורה הגיעו ל'אתה הראת לדעת כי ה' הוא האלו' אין עוד מלבדו' (דברים ד, לה), המאמרות, הנסתרות, הפכו להיות דברות גלויות בלי חציצת חומר!

לעתיד לבא הוזהמא תתבטל לחלוטין, כמ"ש הרמב"ן (בשער הגמול), שבתחיית המתים יעמדו לתחיה בגוף מזוכך שיהיה רצונם הטבעי אל הטוב.

בברית מילה נאמר 'התהלך לפני והיה תמים'. המהר"ל מבאר ש'תמים' זה שלם. בנדרים (לב:) אמרו שנוספה אות ה' לאברהם, בגימטריא רמ"ח, לפני כן היה שליט רק על רמ"ג אברים, וכשנימול נהיה תמים, שלם, והתקיימה אצלו הבחינה של 'בכל לבבך' (דברים ו, ה), שגם יצרו הרע עובד את ה' (כבברכות נד.), וכל רצונו היה רק לטוב, ובחינת 'אתהפכא', שהרע הפך לטוב.

עולם' הוא מלשון העלם (כמבואר בספר ישראל קדושים אות י). סדר הטבע מסתיר את גילוי כבוד ה', ולכן הכל במאמר, שהוא בחשאי.

רק במעמד הר סיני היה גילוי לעין כל. המהר"ל והמשך חכמה מבארים ש'כפה עליהם הר כגיגית' במתן תורה (ע"ז ב:), עניינו שהגילוי היה כל כך מוחלט, שלא היתה אפשרות להכחיש מציאות ה' ולהתנגד לקבלת התורה. איפה התחיל המעבר מ'חשאי' ל'גילוי' בי' המכות.

הרמב"ן (ריש פרשת וארא) מבאר את 'וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב בא-ל-ש-ד-י ושמי ה' לא נודעתי להם', 'ש-ד-י' זו הנהגה בדרך הטבע ללא ניסים גלויים, וכך היתה הנהגה עם האבות. (א.ה. קצ"ע, כי אברהם ניצל מאור כשדים שלא כדרך הטבע). ביציאת מצרים התחילה הנהגה של שם הוי"ה שעניינה ניסים גלויים למעלה מדרך הטבע.

כל מה שכלל ישראל זכאים וראויים להנהגה זו, הוא רק בזכות שמקבלים תורה. לכן בפסח עוברים לדיבור בקול רם, 'פה - סח', בגילוי ופרסום, כדי שנוכל לפרסם אמיתות האמונה ש'אין עוד מלבדו' (דברים ד, לה).

בזוה"ק מבואר שגם הדיבור היה בגלות במצרים, וכשנגאלו בפסח יצא לחירות.

הקר"י הוטנר זצ"ל עמד על כך שניסי יציאת מצרים נקראים 'פלא'. כמ"ש 'נורא תהלות עושה פלא' (שמות טו, יא), 'נגד אבותם עשה פלא בארץ מצרים' (תהלים עח, יב), 'עושה גדולות עד אין חקר ונפלאות עד אין מספר' (איוב ט, י). לספר העוסק בענייני דיבור (נדרים וניזירות) הרמב"ם קרא 'הפלאה'. הנודר נקרא בלשון התורה 'כי יפליא לנדור' (ויקרא כז, ב. במדבר ו, ב), מדוע?

בברכת 'אשר יצר' חותמים 'רופא כל בשר ומפליא לעשות'. הרמ"א (סימן ו סעיף א) מפרש: 'שמפליא לעשות במה ששומר רוח האדם בקרבו וקושר דבר רוחני בדבר גשמי'. איפה נקשר הגוף לנשמה? המהר"ל מפרש, ע"י הדיבור, שהוא בא מפנימיות האדם, אך נוצר ע"י כלי המעשה. לפי זה מובן שדיבור נקרא 'הפלאה', שמחבר עליונים ותחתונים. 'ויהי האדם לנפש חיה' (בראשית ב, ז), תרגם אונקלוס 'לרוח ממללא'. נמצא שהדיבור מתייחס לרוח.

נפש החיים (שער א) מבאר, שבאדם יש נפש, רוח ונשמה.

אלו' נשמה שנתת בי טהורה היא', מי אומר זאת? ודאי שלא הגוף הגשמי, כי פה הפנימיות מדברת. גם לא הנשמה, כי אינה אומרת 'נשמה שנתת בי'. אלא זו הרוח, שהיא נמצאת בלב.

ברכה זו נקראת 'סמוכה לחברתה' (ביאור הגר"א, או"ח סימן מו), שהיא ברכת 'אשר יצר' העוסקת בענייני הגוף. 'אלו' נשמה' עוסקת בענייני הנפש. מה ה'סמוכה' שבהם? המילים 'ומפליא לעשות'. וכרמ"א, ש'פלא' הוא חיבור דבר רוחני בדבר גשמי. זהו המעבר מברכת 'אשר יצר' העוסקת בגשמי, ל'אלו' נשמה' העוסקת ברוחני.

המגן אברהם (סימן ו ס"ק ד) מביא מהאריז"ל, שה' קושר את הרוחני בגשמי ע"י המזון, והנשמה נהנית מרוחניות המאכל, שזה דיבור ה' המחיה את המאכל ומקיימו, והגוף נהנה מגשמי המאכל, ומכאן זה קשורים זה בזה ע"י המאכל.

זה מ"ש 'כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם' (דברים ח, ג).

המזון נכנס לגוף ע"י הפה, נמצא שהפה מופקד על ה'מפליא לעשות'.

ביאור דבריהם, אברהם היה עמוד החדש. יצחק היה בחינת גבורה. ויעקב היה בחינת תפארת, זו התורה שהיא עמוד האמצעי.

פעמים שהשי"ת נוהג במידת החדש ופעמים במידת הדין.

ח'סד' עניינו התפשטות, השפעה בלי גבול, 'ברכה עד בלי די' (כלשון הפסוק במלאכי ג, י). המהר"ל מסביר ששורש המילה ברכה הוא 'ברך', ב' היא אות הריבוי ביחידות, ר' היא אות הריבוי במאות, וכ' היא אות הריבוי בעשרות. הרמח"ל מסביר שרק במצד המקבלים יש גבול, דמיון שאינם ראויים, יש עיכוב וחציצה מצידם, אך מצד השי"ת אין גבול לנתינה.

מידת יצחק היתה למט עצמו לכבוד ה', התבטלות גמורה לה'.

ישמעאל הוא הכח התאווני, וכמ"ש 'בשר חמורים בשרם' (יחזקאל כג, כ), והם שטופים בזנות. עשיו הוא הכעסני, וכמ"ש 'על חרבך תחיה' (בראשית כו, מ). המנגד לחדש של אברהם, הוא טומאת עריות שגם היא נקראת בתורה 'חסד' (ויקרא כ, יז), רק שעושה חסד במקום שאסור לעשותו, ועובר את הגבולות הנכונים. זו הנהגת ישמעאל.

הכעסני הוא קלקול של מידת הגבורה, שופך דמים ועוקד את השני לצורך עצמו.

לבן הפסולת שיצאה מאברהם אבינו, הוא דווקא ישמעאל, ואילו מיצחק יצא בדווקא עשיו.

הליצני הוא השלישי, והוא כנגד עמלק.

חש"ך הוא ראשי תיבות של חמור, שור, כלב.

חמור = כח התאווני = ישמעאל.

שור = כח הכעסני = עשיו.

כלב = חיבור של תאווני וליצני = עמלק. הליצני זו גאווה, שמגביה עצמו ומתלוץ מאחרים.

ע"י ברית מילה זכה אברהם אבינו לשלימות תיקון מידת התאווני והיה שולט על כל התאוות, שלא יתפשטו תאוות גופניות, אלא תתפשט רק הנשמה שהיא חלק אלוך ממעל, וזהו התיקון שבברית מילה.

התאווני כולל שני עניינים, ביאה ואכילה (נאמר במשלי כ, ל: 'כן דרך אשה מנאפת אכלה ומחתה פיה ואמרה לא פעלתי אוון', הרי שביאה נקראת אכילה, וכן נאמר בבראשית לט, ו: 'כי אם הלחם אשר הוא אוכל', ופירש רש"י 'היא אשתו, אלא שדיבר בלשון נקיה').

האוכל לשם תאוה, מפריע לכת הדיבור שבו, ופוגם ב'מפליא לעשות'.

גלות מצרים באה לתקן בחינת התאוה, כי עיקר טומאת מצרים היא טומאת החומר. החמץ הוא כנגד יצר הרע, יצר התאוה, חמץ הוא תפיחת החומר, ומצה היא צמצום החומר והפחתתו. חמץ הוא גם כנגד יצר הגאווה, וכמבואר בחינוך שתופח ומתגאה. המכנה המשותף לשניהם, שהחסד מתפשט לרעה.

חז"ל אמרו (ילקוט שמעוני בראשית רמז צח) שאברהם רכב על החמור, משה רכב על החמור, ומלך המשיח עתיד להיגלות 'עני ורוכב על חמור' (זכריה ט, ט). שלושתם רכבו על חומרות, אברהם שהתנקה מהפסולת של ישמעאל, יש בו כח של תיקון הרע התאווני. משה, שבא להוציאנו מתאוות וטומאת מצרים. וכן משיח יבא להציאנו מתאוותינו, ולכן ירכב על חמור.

אדה"ר נברא מהול (אבות דרבי נתן ב, ה). עור הערלה בא מהכתנות עור, ואברהם נתקן דווקא ע"י המילה.

על דברי הגמרא (שבת פט:) 'קראת להם בני בכורי ישראל', רש"י מוסיף: 'שהיה גלוי לפניך שהן עתידין לומר לפניך בסיני נעשה ונשמע לקבל עולך מאהבה כבנים'.

הסברנו בעבר ש'עבד' הוא בבחינת 'אתכפיא', כופה את הרע ונלחם בו כדי לעשות ציווי בוראו. 'בן' הוא בבחינת 'אתהפכא', שאין בו רע כי כולו טוב.

ר' צדוק הכהן מלובלין והשפת אמת מבארים שהנשמה היא בחינת 'בן', והגוף בחינת 'עבד'. כשהגוף מזדכך ופוסקת זוהמתו, גם הוא הופך להיות בחינת 'בן'.

נאמר 'כי נר מצוה ותורה אור' (משלי ו, כג), הגר"א מבאר שעבודת העבד, במצוות, ועבודת הבן, בתורה. יש לזה מקור נאמן בדברי רש"י על הפסוק 'ושננתם לבניך' (דברים ו, ז), וזו לשונו: 'לבניך אלו התלמידים, מצינו בכל מקום שהתלמידים קרויים בנים שנא' 'בנים אתם לה' אלקיכם' (דברים יד, א), וכו', וכשם שהתלמידים קרויים בנים, כך הרב קרוי אב, עכ"ל. נמצא שלומדי התורה קרויים בנים. ואכן בהר סיני הקדימו 'נעשה' ל'נשמע', שכל רצונם היה לטוב.

בסוטה (כא). איתא, תלה הכתוב את ה'מצוה' ב'נר' ואת ה'תורה' ב'אור', שנאמר 'כי נר מצוה', מצוה מגנא ולא מצלא. 'ותורה אור', תורה מגנא ומצלא. מצוה מגינה רק כשעוסק בה. תורה מגנא ומצלא גם כשלא עוסק בה.

נפש החיים (סוף שער ד') והרב דסלר (במכתב מאלוהיו חלק ג'), מבארים ש'נר' הוא הכלי בו נותנים את השמן, והוא משל לגוף שהנשמה נתונה בתוכו. המהרש"א (סוטה שם) מפרש שהמצוות הן עבודת הגוף כדי לזכור על מנת שיהיה ראוי שהתורה תשכון בו.

הגר"ח מוואלווין מוסיף, ש'תשמישי קדושה נגנזים (מגילה כו: (קלף של ס"ת, למרות שנמחקו ממנו האותיות, קדושתו נשארת), ותשמישי מצוה נזרקים' (רק לא דרך בזיון). התורה היא המזון שמחיה את כל העולם.

הנפש החיים והרב דסלר מוסיפים, בביאור ברכת 'אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו' שהתורה מתאחדת עם כלל ישראל, כמזון המתאחד עם הגוף, וכמו שחיות הגוף נמשכת גם אחר האכילה, כך זכות התורה מגינה גם אחר הלימוד. מה שאין כן מצוות לא מתאחדות עם האש, ולכן כח דליקתם הוא רק לשעתם, וכן כוחן של מצוות הוא רק להגן על הגוף מיסורים בזמן שעוסק במצוות.

טבילה במקוה היא חיצונית. אבל התכה באש, החום מאחד את גוף הדבר. מצוות, כוחם כטבילה. אבל בתורה נאמר 'הלא כה דברי כאש נאום ה' (ירמיהו כג, כט), התורה הופכת לחלק מהאדם ולכן כוחה יפה גם לאחר זמן כשאינו עוסק בה.

זו ההבחנה בין מזון לדירה. המזון נצרך הן לגוף והן לנשמה. דירה היא רק צורך הגוף.

בעת מובנים דברי הגר"א שהתורה זה המזון והמצוות הן הדירה. ומוסיף (בפירושו לספר נחום) שע"י לימוד התורה מחבר עליונים ותחתונים.

למרות שנוספה לאברהם אות ה', לא פסקה זוהמתו לגמרי, שהרי יצא ממנו ישמעאל. רק ביעקב פסקה הזוהמא לגמרי, ומבואר בבבא מציעא (פד.) ובבבא בתרא (נח.), 'שופריה דיעקב כעין שופריה דאדם הראשון', קודם החטא (כדמשמע ברשב"ם שם).

הגר"א ור' צדוק הכהן מלובלין מבארים, שיש ברע ב' כוחות, תאווני וכעסני. ופעמים שיש גם ליצני.

ברית הלשון נתקנה ביציאת מצרים, הדיבור היה בגלות ולא פעל את פעולתו, ו'מוצא פי ה' לא נראה מאיר כלפי חוץ. ע"י משה שרכב על החמור יש הכנעה גמורה של הכח התאווני, והדיבור יוצא לחירות.

הכנת הגוף לזיכוכ נעשתה ע"י המצוות, ברית מילה לתיקון ברית המעור. אבל רית הלשון תתוקן רק ע"י תורה, ביציאת מצרים הפכו המאמרות לדברות.

וזהו קרבן העומר, כי תורה ניתנה רק לאוכלי המן, כי היא המזון וצריכה להתאחד עם גוף האדם, וכדי שתתאחד להיות בבחינת 'כתבם על לוח לבך' (משלי ז, ג), ואנחנו נהיה 'עם תורתי בליבם' (ישעיהו נא, ז), צריך להיות זיכוכ גמור לגוף, כבחינת אדה"ר קודם החטא, ונאמר 'לחם אבירים אכל איש' (תהלים עח, כה), הרמב"ן ור' צדוק הכהן מלובלין והשפת אמת מבארים שמן זה אוכל שלא נתערב בו כח הרע, ולכן אכלו ממנו מלאכי השרת שכל רצונם לטוב. זה היה במדבר. משנכנסו לא"י, צריכים לעבור להנהגה של טבע, ואיך לא יפלו מהדרגה של 'אוכלי מן'? לזה בא קרבן העומר, שמביאים את הראשית כדי להראות שה' אדון הארץ. העומר הופך את תבואת הארץ למן, וכשאיין חציצה של חומר, יש ברכה בתבואה שבשדות.

השפת אמת כתב שבפסח מתעוררת בכל א' תשוקה עצומה לתורה. ומוסיף שעמלק בא לעכבנו ממתן תורה, והמלחמה נגדו נמשכת בספירה. ענין הספירה הוא תאוה ותשוקה לתורה. איך זה יתעורר בליל הסדר?

מבואר בזה"ק, שיצה"ר הכעסני והליצני ייבטל לעת"ל, אבל היצר התאווני יישאר, כי הוא נצרך לחמדת התורה, וכמ"ש 'גרסה נפשי לתאבה אל משפטיך בכל עת' (תהלים קיט, כ), היצר התאווני יתוקן לעת"ל, ותיקונו בפסח, כי תוקנו מתאוות מצרים, וכך התעוררה התאוה והתשוקה לתורה. וזהו ענין ספירת העומר, להעצים ולהגביר תאוה זו עד שמגיעים לחג השבועות.

שיח יצחק מפרש, 'אתה בחרתנו מכל העמים', בפסח. 'אהבת אותנו', בשבועות. 'ורצית בנו', בסוכות.

לפי"ז נמשיך ונבאר, 'ורוממתנו מכל הלשונות', בפסח. 'וקדשתנו במצוותיך', בשבועות. 'וקרבתנו מלכנו לעבודתך', בסוכות.

למה רק בפסח ויצ"מ משתמשים בביטוי 'ורוממתנו מכל הלשונות'?

הזכרנו שבפרקי ר' אליעזר מבואר שה' בחר בנו ועלינו לגורלו, כשהפריד את האומות ללשונותם בדור הפלגה, אז נוצרו שבעים לשון.

למה לשוננו נקראת לשון הקודש? הרמב"ם במורה נבוכים פירש, כי אין בה לשונות גנאי. הרמב"ן הוסיף, שהתורה והנביאים השתמשו בה.

השל"ה כותב שהיא לשון בעצם. ומהר"ל כ' שלשונות שאר האומות הן לשונות הסכמיות, שהסכימו שמילה זו פירושה כך וזו פירושה כך.

וכוונת השל"ה, שזהו 'מוצא פי ה' שבכל דבר, ניצוץ הקדושה שבתוכו, המחיה כל דבר גשמי.